

“MAORIF” ASARIDA SABR, IXLOS VA TAVOZELIK FAZILATLARINING PEDAGOGIK TALQINI

Tursunova Nilufar Samiyevna

Surxondaryo viloyati pedagogik mahorat markazi “Maktabgacha, boshlangʻich va maxsus ta’lim metodikalari” kafedrası o’qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sayyid Burhoniddin Muhaqqiq Termiziyning “Maorif” asaridagi sabr, ixlos va tavozelik fazilatlari pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda mazkur fazilatlar tasavvufiy tarbiya tizimining asosiy axloqiy-ruhiy tayanchlari sifatida talqin etilib, ular zamonaviy pedagogikadagi o’zini boshqarish, hissiy boshqaruv, ichki motivatsiya, axloqiy tarbiya va xarakter tarbiyasi tushunchalari bilan qiyoslandi. Maqolada sabr shaxsning ruhiy barqarorligi va irodaviy yetukligini, ixlos ichki pok niyat va qadriyatga asoslangan harakatni, tavozelik esa egoizmni jilovlash va ijtimoiy-axloqiy munosabatlarda kamtarlikni shakllantiruvchi pedagogik fazilat sifatida asoslandi.

Kalit soʻzlar: Maorif, Muhaqqiq Termiziy, sabr, ixlos, tavozelik, tasavvuf pedagogikasi, o’zini boshqarish, hissiy boshqaruv, xarakter tarbiyasi.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ КАЧЕСТВ ТЕРПЕНИЯ, ИСКРЕННОСТИ И СМирЕНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «МАОРИФ»

Аннотация. В данной статье с педагогической точки зрения анализируются качества терпения, искренности и смирения в произведении «Маориф» Сайида Бурханиддина Мухаккика Термизи. В исследовании эти качества интерпретируются как главные моральные и духовные столпы мистической системы воспитания и сравниваются с понятиями самоконтроля, эмоционального контроля, внутренней мотивации, нравственного воспитания и формирования характера в современной педагогике. В статье утверждается, что терпение - это педагогическая добродетель, формирующая духовную устойчивость и силу воли человека, искренность - это действие, основанное на чистых внутренних намерениях и ценностях, а смирение - это педагогическая добродетель, обуздывающая эгоизм и формирующая смирение в социально-нравственных отношениях.

Ключевые слова: Маариф, Мухаккик Термизи, терпение, искренность, смирение, мистическая педагогика, самоконтроль, эмоциональный контроль, воспитание характера.

PEDAGOGICAL INTERPRETATION OF THE QUALITIES OF PATIENCE, SINCERITY AND HUMILITY IN THE WORK "MAORIF"

Annotation. This article analyzes the qualities of patience, sincerity and humility in the work "Maorif" by Sayyid Burkhaniddin Muhaqqiq Termizi from a pedagogical point of view. In the study, these qualities are interpreted as the main moral and spiritual pillars of

the mystical education system, and they are compared with the concepts of self-control, emotional control, internal motivation, moral education and character education in modern pedagogy. The article argues that patience is a pedagogical virtue that forms the spiritual stability and willpower of a person, sincerity is an action based on inner pure intentions and values, and humility is a pedagogical virtue that curbs egoism and forms humility in socio-moral relations.

Keywords: *Maarif, Muhaqqiq Termizi, patience, sincerity, humility, mystical pedagogy, self-control, emotional control, character education.*

KIRISH

Sharq ma'naviy-pedagogik tafakkurida inson tarbiyasi faqat bilim berish yoki tashqi xulqni tartibga solish jarayoni sifatida emas, balki qalb, niyat, iroda va nafsni tarbiyalash bilan bog'liq murakkab ma'naviy jarayon sifatida qaralgan. Bu an'anada sabr, ixlos va tavozelik kabi fazilatlar shaxs kamolotining asosiy mezonlari sifatida talqin qilinadi. Sayyid Burhoniddin Muhaqqiq Termiziyning "Maorif" asari ham tasavvufiy-ma'rifiy tarbiya an'anasiga mansub bo'lib, unda insonning ichki olamini poklash, nafs istaklarini jilovlash, niyatni sof tutish va kamtarlik orqali ruhiy kamolga yetish g'oyalari muhim o'rin egallaydi[1].

Zamonaviy ta'limda ham o'quvchining faqat bilimli bo'lishi yetarli emas. Unda hissiy barqarorlik, ichki motivatsiya, mas'uliyat, kamtarlik, ijtimoiy sezgirlik va axloqiy tanlov madaniyati shakllanishi zarur. Bugungi pedagogikada bu holat hissiy boshqaruv, ichki motivatsiya, o'zini anglash va xarakter tarbiyasi tushunchalari orqali izohlanadi.

Tadqiqotning asosiy pedagogik muammosi shundan iboratki, zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarda ruhiy barqarorlik, ichki motivatsiya va kamtarlik fazilatlarini rivojlantirishga ehtiyoj ortib bormoqda, biroq Sharq tasavvufiy merosidagi sabr, ixlos va tavozelik g'oyalari zamonaviy pedagogik kategoriyalar bilan yetarli darajada bog'lab o'rganilmagan.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, "Maorif" asaridagi sabr, ixlos va tavozelik fazilatlarini tasavvufiy-axloqiy tushunchalar sifatidagina emas, balki zamonaviy pedagogikadagi hissiy boshqaruv, ichki motivatsiya, o'zini boshqarish va xarakter tarbiyasi bilan bog'liq pedagogik mexanizmlar sifatida talqin qilindi.

Ikkinchidan, maqolada sabr, ixlos va tavozelik “ichki intizom - pok niyat - kamtar munosabat” zanjiri orqali shaxsning ma’naviy-axloqiy kamolotini shakllantiruvchi yaxlit tarbiyaviy model sifatida asoslandi.

Uchinchidan, tasavvufiy tarbiyaning mazkur uch fazilati zamonaviy yoshlar tarbiyasida ruhiy chidamlilik, ichki motivatsiya va ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirish vositasi sifatida ko’rsatildi.

TASQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolada germeneytik tahlil, konseptual tahlil, qiyosiy pedagogik tahlil hamda tasavvufiy-pedagogik interpretatsiya usullaridan foydalanildi. Tahlil birliklari sifatida uch asosiy fazilat tanlandi: sabr, ixlos va tavozelik. Ular tasavvufiy mazmuni, tarbiyaviy vazifasi, pedagogik funksiyasi, zamonaviy pedagogik ekvivalenti va amaliy qo’llanish imkoniyati kabi mezonlar asosida tahlil qilindi. Har bir ibora pedagogik talqin uchun daliliy asos vazifasini bajaradi.

NATIJALAR

Sabr tasavvufiy tarbiyada insonning ruhiy barqarorligi, iroda mustahkamligi va qiyinchilik oldida o’zini yo’qotmaslik qobiliyatini bildiradi[2]. “Maorif”dagi umumiy tarbiyaviy ruhga ko’ra, sabr passiv chidash emas, balki nafs istaklariga qarshi ongli turish, shoshilinch qarordan tiyilish va ruhiy muvozanatni saqlashdir.

«الصَّابِرِينَ مَعَ اللَّهِ إِنَّ»[3]

Tarjimasi: “Albatta, Alloh sabr qiluvchilar bilan birgadir.”

Sabrni shunchaki bardosh emas, balki ruhiy tayanch va ma’naviy kuch sifatida anglashga yordam beradi. Zamonaviy pedagogikada sabr hissiy boshqaruv tushunchasi bilan bog’lanadi. O’quvchi qiyinchilik, muvaffaqiyatsizlik, bahs, tanqid yoki stress holatida o’zini boshqara olsa, unda sabr fazilati tarbiyaviy natija sifatida namoyon bo’ladi.

Sabr o’quvchida impulsiv harakatni kamaytiradi, qaror qabul qilishda mulohazakorlikni kuchaytiradi, ijtimoiy ziddiyatlarda muvozanatli pozitsiyani shakllantiradi. Shu sababli sabrni ta’lim jarayonida faqat axloqiy nasihat sifatida emas, balki hissiy tarbiya va iroda tarbiyasi mexanizmi sifatida o’rganish zarur.

«الْفَرَجُ مِفْتَاحُ الصَّبْرِ»[3]

Tarjimasi: “Sabr - yengillikning kalitidir.”

Bu hikmat sabrning rivojlantiruvchi funksiyasini ochadi. Ya'ni sabr insonni to'xtatib qo'yadigan emas, balki uni muammoga ongli yondashishga tayyorlaydigan fazilatdir. O'quvchi biror murakkab topshiriqqa duch kelganda darhol voz kechmasdan, izlanish va qayta urinish orqali natijaga erishsa, bu sabrning amaliy ko'rinishidir.

Dars jarayonida qiyin vazifalar, muammoli savollar, guruhiy bahslar va loyihaviy topshiriqlar orqali sabrni amaliy ko'nikma sifatida rivojlantirish mumkin.

Ixlos tasavvufiy tarbiyada niyatning pokligi, amalning riyodan holi bo'lishi va insonning tashqi rag'batdan ko'ra ichki e'tiqod asosida harakat qilishini anglatadi. Pedagogik jihatdan ixlos ichki motivatsiya tushunchasiga yaqin. Chunki ixlosli shaxs amalni faqat mukofot, baho yoki boshqalar maqtovi uchun emas, balki ichki ishonch va qadriyat asosida bajaradi.

«بِالنِّيَّاتِ الْأَعْمَالُ إِنَّمَا» [3]

Tarjimasi: "Amallar niyatlarga bog'liqdir."

Ushbu ibora ta'lim-tarbiyada niyat masalasining asosiy ahamiyatini ko'rsatadi. O'quvchi bilimni faqat baho olish uchun emas, balki o'zini rivojlantirish, jamiyatga foyda keltirish va ma'naviy kamolga erishish uchun o'zlashtirsa, unda ichki motivatsiya kuchayadi. Ixlos o'quvchini tashqi nazoratdan ichki mas'uliyatga olib o'tadi.

Ixlos fazilati o'quvchida halollik, mas'uliyat, vijdon va mustaqil axloqiy tanlovni shakllantiradi. Pedagogik jarayonda ixlosni rivojlantirish uchun topshiriqlarning qadriyatli mazmunini ochish, o'quvchiga nima uchun o'qiyotgani haqida refleksiya qilish imkonini berish zarur.

«وَرَبِّهِ الْعَبْدَ بَيْنَ سِرِّ الْإِحْلَاصِ» [3]

Tarjimasi: "Ixlos banda bilan Robbisi o'rtasidagi sirdir."

Bu ibora ixlosning tashqi ko'rinishdan ko'ra ichki holat bilan bog'liqligini anglatadi. Zamonaviy tarbiya nazariyasida ham shaxsning haqiqiy axloqiy rivoji tashqi intizom bilan emas, ichki ishonch, vijdon va qadriyatlar tizimi bilan belgilanadi.

O'quvchida ixlosni shakllantirish uchun faqat baholash va rag'batlantirish emas, balki maqsad qo'yish, o'z niyatini tahlil qilish, mehnatining ma'nosini anglash kabi metodlar zarur.

Tavozelik insonning o'zini boshqalardan ustun qo'ymasligi, egoistik mayllarni jilovlashi va ijtimoiy munosabatlarda kamtarlik, hurmat va ochiqlikni saqlashi demakdir[4]. Tasavvufiy tarbiyada tavozelik nafsni sindirish, qalbni yumshatish va boshqalar bilan insoniy munosabat qurish vositasi sifatida talqin qilinadi.

«اللَّهُ رَفَعَهُ لِلَّهِ تَوَاضَعُ مَنْ» [3]

Tarjimasi: "Kim Alloh uchun tavozeli bo'lsa, Alloh uning darajasini ko'taradi."

Ushbu ibora tavozelikni zaiflik emas, balki yuksak axloqiy fazilat sifatida talqin qiladi. Zamonaviy pedagogikada tavozelik ijtimoiy-hissiy o'rganish va xarakter tarbiyasi bilan bog'lanadi. Kamtarlik o'quvchini boshqalarning fikrini eshitishga, o'z xatosini tan olishga va hamkorlikka tayyor bo'lishga o'rgatadi.

Tavozelik sinf jamoasida sog'lom muloqot, hurmat, hamkorlik va o'zaro yordam muhitini shakllantiradi. Bu fazilat ayniqsa guruh ta'lim, loyiha ishlari va bahs-munozaralarda muhim ahamiyatga ega.

«اللَّهُ رَفَعَهُ إِلَّا لِلَّهِ أَحَدٌ تَوَاضَعُ وَمَا، عِزًّا إِلَّا بِعَفْوِ عَبْدًا اللَّهُ زَادَ وَمَا، مَالٍ مِنْ صَدَقَةٍ تَقَصَّتْ مَا» [3]

Tarjimasi: "Sadaqa molni kamaytirmaydi; kechirimlilik bandaga faqat izzat qo'shadi; kim Alloh uchun tavozeli bo'lsa, Alloh uni yuksaltiradi".

Bu iborada tavozelik kechirimlilik, saxovat va axloqiy yuksalish bilan bog'langan. Demak, tavozelik shaxsning faqat o'ziga bo'lgan munosabati emas, balki boshqalar bilan munosabat madaniyatini ham belgilaydi[5].

O'quvchilarda tavozelikni shakllantirish uchun hamkorlikda o'qish, tengdosh fikrini hurmat qilish, xatoni tan olish va minnatdorlik bildirish kabi tarbiyaviy vaziyatlar yaratish lozim.

Sabr, ixlos va tavozelik fazilatlarining pedagogik modeli

Fazilat	Tasavvufiy mazmuni	Pedagogik mazmuni	Zamonaviy pedagogik ekvivalenti	Amaliy qo'llanish
---------	--------------------	-------------------	---------------------------------	-------------------

Sabr	qiyinchilikda ruhiy barqarorlik;	hissiyot va xatti-harakatni boshqarish;	hissiy boshqaruv	muammoli vaziyatni tahlil qilish, qiyin topshiriqlar;
Ixlos	pok niyat, riyodan xoli amal;	ichki motivatsiya va vijdoniy mas'uliyat;	ichki motivatsiya;	refleksiv suhbat, maqsad qo'yish;
Tavozelik	kamtarlik, nafsni jilovlash;	hamkorlik, hurmat va xatoni tan olish;	xarakter tarbiyasi;	guruhiy ish, tengdosh fikr-mulohazasi;
Sabr + ixlos	qiyinchilikda maqsadga sodiqlik;	barqaror o'quv motivatsiyasi;	o'zini boshqarish;	uzoq muddatli loyiha topshiriqlari;
Ixlos + tavozelik	pok niyat va kamtar munosabat;	axloqiy muloqot madaniyati;	axloqiy tarbiya;	bahs-munozarada hurmatli pozitsiya;
Sabr + tavozelik	hissiy muvozanat va ego nazorati;	ziddiyatli vaziyatda madaniy javob;	ijtimoiy-hissiy o'rganish;	konfliktni tinch hal qilish;

Ushbu jadval sabr, ixlos va tavozelik fazilatlarini alohida-alohida emas, balki o'zaro bog'liq pedagogik tizim sifatida tushunishga yordam beradi. Jadvaldan ko'rinadiki, sabr o'quvchining hissiy barqarorligini, ixlos ichki motivatsiyasini, tavozelik esa ijtimoiy-axloqiy munosabat madaniyatini shakllantiradi. Bu uch fazilat birgalikda o'quvchining o'zini boshqarish, o'zini tahlil qilish va boshqalar bilan sog'lom muloqotga kirishish qobiliyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, sabr va ixlosning qo'shilishi uzoq muddatli o'quv maqsadlariga sodiqlikni ta'minlaydi. Ixlos va tavozelik esa o'quvchi shaxsida vijdoniy mas'uliyat va kamtarona munosabatni kuchaytiradi. Shuning uchun bu model zamonaviy tarbiya jarayonida xarakter tarbiyasi va moral education - axloqiy tarbiya uchun muhim metodik asos bo'la oladi.

MUHOKAMA

“Maorif” asaridagi sabr, ixlos va tavozelek g‘oyalarini zamonaviy pedagogikaga tatbiq etishda bir necha muhim metodologik masalaga e‘tibor berish zarur:

Birinchidan, sabrni passiv bo‘ysunish yoki faqat chidash sifatida talqin qilish noto‘g‘ri. Pedagogik jihatdan sabr faol ichki boshqaruvdir. U o‘quvchini muammodan qochishga emas, balki uni mulohaza bilan hal qilishga o‘rgatadi.

Ikkinchidan, ixlosni faqat diniy tushuncha doirasida cheklab qo‘yish uning pedagogik imkoniyatlarini toraytiradi. Ixlos o‘quvchining ichki motivatsiyasi, mas‘uliyati va o‘z ishiga halol munosabatini shakllantiruvchi fazilat sifatida ham talqin qilinishi mumkin.

Uchinchidan, tavozelekni o‘ziga ishonchsizlik yoki ijtimoiy passivlik bilan aralashtirmaslik kerak. Haqiqiy tavozelek o‘quvchining o‘z qadrini bilgan holda boshqalarni hurmat qilishi, xatosini tan olishi va hamkorlikka ochiq bo‘lishidir.

To‘rtinchidan, tasavvufiy tushunchalarni zamonaviy pedagogikaga mexanik ko‘chirish xavfi mavjud. Sabrni hissiy boshqaruv, ixlosni ichki motivatsiya, tavozelekni xarakter tarbiyasi bilan qiyoslash foydali, ammo bu tushunchalar o‘z tarixiy, diniy va ma‘naviy kontekstidan uzib olinmasligi kerak.

XULOSA

Tadqiqot “Maorif” asaridagi sabr, ixlos va tavozelek fazilatlarini zamonaviy pedagogikadagi hissiy boshqaruv, ichki motivatsiya, o‘zini boshqarish va xarakter tarbiyasi tushunchalari bilan bog‘lash imkonini beradi. Bu yondashuv tasavvufiy merosni zamonaviy pedagogik nazariya bilan qiyosiy o‘rganishga xizmat qiladi. Sabr o‘quvchida hissiy barqarorlikni, ixlos ichki motivatsiyani, tavozelek esa ijtimoiy-axloqiy munosabat madaniyatini shakllantiradi. Ushbu fazilatlar dars jarayonida reflektiv suhbat, muammoli topshiriq, guruhiy ish, o‘zini baholash va tarbiyaviy muhokama orqali rivojlantirilishi mumkin.

Sabr, ixlos va tavozelek yoshlarning ma‘naviy immunitetini mustahkamlaydi. Ular shaxsni shoshqaloqlik, riyo, manmanlik va egoistik mayllardan saqlashga yordam beradi. Shu ma‘noda “Maorif”dagi fazilatlar zamonaviy yoshlar tarbiyasida ichki madaniyat va axloqiy mas‘uliyatni kuchaytiruvchi manba sifatida qadrlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzo Kenjabek. Termiz tazkirası. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2017. – B. 6.
2. Muizzuddin, M., & Zaenuri, A. Islamic Education and Value Analysis of Religious Moderation in Jalaluddin Rumi's Sufi Order. *International Journal of Islamic Education Studies*. 2024. <https://ejournal.uit-lirboyo.ac.id/index.php/ijies/article/view/5288>
3. Sayyid Burhoniddin Muhaqqiq Termiziy. Maorif. Tarjimon Abdulboqi Gulpinarli. Anqara, 1972, 212- bet. (5).
4. Osmani, M. تحلیل انتقادی بخش ول زندگی‌نامه مولانا) از تولد تا قبل از ملاقات شمس تبریزی. **Journal**. <https://ghalibqjournal.com/index.php/ghalibqjournal/article/view/248>
5. Озяшар, Ю., & Мисбохиддини, Н. О методологических проблемах изучения литературного наследия Султана Валада. *The Europe and the Turkic World*. 2016. <https://elibrary.ru/item.asp?id=29724612>
6. Zimmerman, B. J. Becoming a self-regulated learner. *Theory Into Practice*, 2002. 41(2), 64–70.